УДК – 822.11-266
https://doi.org/10.31548/philolog2021.01.108

КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ХВОРОБ ТВАРИН В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ю. Г. РОЖКОВ, асистент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: yuriev694@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-6830-9130

Анотація. *Статтю присвячено проблемі концептуальної категоризації і її відображенню в англомовних термінах на позначення хвороб тварин. Аналіз термінів досліджуваної термінології показав, що хвороби тварин структуруються в свідомості фахівця за категоріями «простору», «об'єкта», «каузальності», «ознаки», «кількості», «часу». За допомогою виділення концептуальних категорій, що беруть участь в процесі пізнання об'єктів ветеринарної медицини та патологічних явищ, встановлюються концептуальні ознаки кожної категорії і банк термінологічних засобів для вираження категоріальних характеристик наукових концептів. Визначення категорій термінів на позначення хвороб тварин дає можливість зрозуміти співвідношення когнітивних і мовних структур, оскільки форма і зміст терміну містять інформацію про механізм процесу номінації. Ці психічні та розумові процеси вербалізуються в терміні. Вивчення категоризації дозволило зрозуміти зв'язки, які існують між тим, що виражено в науковій мові, в її поверхневій реалізації і тим, що приховано від спостереження, що відбувається в глибині свідомості вченого.*

Ключові слова: *термін, термінологічне поле, хвороби тварин, гносеологічні категорії, категоріальні характеристики, концепт.*

Актуальність дослідження. Проблема мовної категоризації представляє великий інтерес не тільки для лінгвістів, а й для всього наукового світу. У термінології різних наукових дисциплін і їх предметних сфер існує свій власний набір категорій. Пильна увага приділяється вивченню концептуальної категоризації та її відображенню в медичній термінології. Очевидно, довге знаходження в тіні інших наук призвело до того, що мова ветеринарії не потрапляла у сферу інтересів лінгвістів. Тому питання про роль категоризації у формуванні, структуруванні та функціонуванні англійської термінології ветеринарної медицини, зокрема термінів на позначення хвороб тварин, залишається відкритим. Це свідчить про актуальність нашого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення процесів категоризації природних об'єктів і явищ і способів їх відображення в мові є однією з центральних проблем когнітивної семантики, оскільки категоризація безпосередньо пов'язана з глобальною проблемою теоретичної лінгвістики в співвідношенні когнітивних і мовних структур. Про актуальність дослідження цієї проблеми свідчать роботи відомих лінгвістів-когнітологів Дж. Лакоффа, Р. Лангакера, Л. Талмі, М. Філлмора, Е. Рош, Р. Джекендоффа, О. Кубрякової, В. Дем'янкова, Н. Болдирєва, З. Попової, Й. Стерніна, В. Новодранової та ін.

Однак до сих пір немає робіт, присвячених категоріальному аналізу ветеринарної лексики, виявленню і опису термінотворчих одиниць і способів, що служать для реалізації категоріальних значень, а також аналізу інтеграції категоріальних ознак, відображених в термінах, що позначають хвороби тварин.

Мета статті – виявити і вивчити специфічні випадки категоризації, характерні для термінології на позначення хвороб тварин і визначити набір мовних засобів для вираження категоріальних характеристик наукових концептів.

Матеріали і методи дослідження. Джерельною базою роботи слугувала картотека з 1500 термінів, відібраних із англомовних ветеринарних лексикографічних джерел. Основними методами, які використовувалися в дослідженні, були систематизація та категоріальний аналіз термінологічних одиниць на позначення хвороб тварин.

Результати. Людина в процесі аналізу, узагальнення розподіляє наявні у неї знання по групах, тобто категоризує їх. Це зумовлено необхідністю згрупувати об'єкти, які вона осмислює як схожі або несхожі за якими-небудь ознаками з наявним у неї еталоном.

Основною категорією для термінології всіх наукових дисциплін є категорія «простір». Це можна пояснити історичним фактором, в основі якого лежить процес сприйняття світу. За словами Е. С. Кубрякової, простір – це те, що вміщає людину, те, що вона усвідомлює навколо себе [2, с. 465]. У наукових дослідженнях з медичної термінології доведено, що категорія «простір» – основна

© Ю. Г. Рожков

категорія медичної термінології, так як вона має «прагматичну значущість, яка пояснюється необхідністю точної вказівки на конкретну форму і розмір, місце і розташування органів, тканин і систем організму» [4, с. 84].

В термінології на позначення хвороб тварин категорія «простір» категоризує і класифікує те, що верифіковане необхідністю вказівки на: 1) місце дії хвороби (термінал організм тварини, що представлений номінаціями клітин, частин тіла, внутрішніх органів тварини, тканин: body, cells, kidneys, blood, respiratory tract, tendon, joint); 2) місце порушення цілісності органів в результаті механічної дії (vertebral body, centrum; jejunum, periople, trigger zone, cortical bone, femur, temporal bone); 3) порушення нормальної рухової функції, які виникли в результаті руху або зміни інших показників, що стосуються концептуалізації кінетичних ознак в просторі (tremor, friction, dislocation, vasoconstriction, abduction, thrill, dysmetria).

В досліджуваній термінології категорія простору тісно взаємодіє з категорією об'єкта. Сучасна когнітивна наука дозволяє нам з нових позицій поглянути на поняття «об'єкт» з психологічного, філософського та лінгвістичного поглядів. Визначаючи об'єкт як категорію, необхідно підкреслити, що він безпосередньо пов'язаний зі сприйняттям його окремим індивідом та загальною системою людських знань про світ. Організм тварини може також бути представлений як об'єкт з усіма його характерними ознаками. цілісності і одночасно подільності. Вслід за О. Бєкішевою ми розділяємо терміни, що позначають об'єкти, на позначення анатомічних і патологічних явищ [1, с. 45].

Одним із принципів класифікації хвороб є об'єднання груп захворювань на основі анатомічної локалізації (abdomen diseases, diseases of the digestive system, diseases of the heart and blood vessels і т. п.). Вказівка на анатомічний об'єкт в похідному і складеному клінічному терміні є головною топографічною ознакою, за якою класифікують клінічний термін.

Аналіз багатокомпонентних і похідних клінічних термінів показав, що вказівка на уражений анатомічний об'єкт може здійснюватися за допомогою лексичних і словотворчих засобів: в англомовних термінах (heart failure); в частково англомовних термінах із залученням асимільованих класицизмів (vestibular disease), а також за допомогою грецьких терміноелементів (pancreatitis – від грец. pancreas – підшлункова залоза).

Розгляньмо докладніше назви патологічних об'єктів, які дослідниця О. Бєкішева розподіляє на кілька тематичних груп: 1) назви патологічних порожнин; 2) назви пошкоджень тканин і органів; 3) назви шкірних патологічних об'єктів; 4) назви вад і новоутворень; 5) назви конкрементів і патологічних утворень; 6) назви штучних об'єктів [1, с. 25-28].

1. До назв патологічних порожнин відносяться такі терміни: abscess, hernia, aneurysm, cyst і терміноелемент – meta.

2. Назви пошкоджень тканин і органів представлені як термінами англомовного походження: wound, ulcer; scar; bed sore, decubital ulcer, pressure sore; grazed wound, abraded wound, так і іншомовного: fistula, cicatrix, erosion, infarct, infiltration.

3. Назви шкірних патологічних об'єктів представлені численними термінами англомовного (wart, blister, agnails, bead, birthmark) і термінами греко-латинського походження (callus, nodule, comedo, pustule, anbury (вет.) – фурункул у худоби, papilloma, papule, petechia, roseola, eczema).

4. Назви пороків і новоутворень як відображення категорії об'єкта можуть бути представлені англомовними термінами (hunch, crop, spur і т. п.) і термінами іншомовного походження (polyp, caruncle і т. п.).

5. Назви конкрементів і патологічних утворень. Назви конкрементів складаються в основному за допомогою синтаксичного способу з використанням термінокомпонента calculosus – калькульозний (лат. calculus – камінь), наприклад, urinary calculus, biliary calculus, renal calculus або використання термінокомпонента lith- (грец. lithus), наприклад, nephrolith, uroliths і т. п.

6. Назви штучних об'єктів, що знаходяться в організмі, представлені термінами implant; prosthetic appliance, prosthesis. Наприклад, термін протез утворений від грец. protithemi (ставити спереду) і позначає штучний замінник відсутнього органу або структури [5, с. 234-238].

Аналіз термінів на позначення хвороб тварин показав, що категорія кількості в термінології об'єктивується в термінах і символічних знаках, що виражають кількісні характеристики нормальних і патологічних станів організму. У медицині кількісні показники є невід'ємним діагностичним складником. До основних концептів, що складають категорію кількості в медицині, як вважає О. Бєкішева, можна зарахувати концепти «збільшення» і / або «багато», «зниження» і / або «мало», «цілісність», «парціальність», «рівність», «вирахуваність» [1, с. 41].

Специфічні для ветеринарної медицини терміни з кількісними показниками представлені численними словосполученнями, наприклад: period prevalence – число випадків хвороби в популяції за певний період часу, contagious index – показник, що кількісно

характеризує заразність хвороби, заснованої на швидкості дифузії збудника в сприйнятливій популяції тварин [3, с. 21].

Терміни на позначення хвороб тварин в англійській мові структуруються у свідомості фахівця також відповідно до категорії причинно-наслідкових відносин. Фізіологічні і патологічні явища в організмі людини або тварини є причинно-пояснюваними, а зв'язки між ними – відповідними принципу каузальності. Клінічні терміни, які відображають категорію каузальності, почали з'являтися в медичній термінології з середини XIX століття, оскільки питання про те, звідки і як проник в організм той чи інший шкідливий агент, могло бути вирішене тільки на порівняно зрілій стадії розвитку медицини.

Спираючись на характеристики медичних каузальних термінів, представлених у наукових розвідках О. Бєкішевої, ми провели типологізацію каузальних термінів на позначення хвороб тварин, які вказують на причинно-наслідкові характеристики, що знайшли свій експліцитний вираз у структурі терміна на позначення хвороб, або імпліцитні характеристики, що виводяться шляхом логічних умовиводів зі значень терміно-елементів [1, с. 33].

1. Назва хвороб, викликаних відомим збудником: streptococcus agalactiae – одна з причин маститу у великої рогатої худоби та урогенітальної інфекції у собак і кішок; listeriosis – гостре інфекційне природного походження захворювання людини і тварин; збудник – паличкоподібна бактерія Listeria monocytogenes.

2. Назва патологічних станів або хвороб як результату попереднього або супутнього захворювання: necrosis – запалення шкіри в результаті дії травмуючого фактора, наприклад через пошкодження сонячним опіком.

3. Назва хвороб, що відображають результат переміщення патологічного процесу з одного органу на інший: paraarticular flegmon – гнійне запалення пухкої клітковини навколо суглоба, яке може стати наслідком капсульної флегмони або інфікованих ран в області суглоба.

4. Назва хвороб, що відображають результат порушення роботи будь-якої системи організму: immune agranulocytosis – патологічний стан, що характеризується значним зниженням числа гранулоцитів (нейтрофілів) у крові.

5. Назви хвороб, викликаних зовнішніми механічними пошкодженнями або ендогенними (внутрішніми) механічними факторами: cut wound, stab wound, lacerated wound.

6. Назви хвороб, викликаних різноманітними екзогенними (зовнішніми) причинами. Наприклад: grass seeds abscess – поранення різних тканин і органів тварин, частіше овець, остюками плоду (зернівки) різних видів ковили; solar burn, sunstroke, radiation sickness і т. д.

7. Назви хвороб, викликаних віковими особливостями або тимчасовим фізіологічним станом організму: young animals' infections – хвороби, поширені переважно серед тварин раннього віку.

8. Назви хвороб або патологічних станів, викликаних недостатнім вмістом або надлишком будь-якої речовини в організмі: oxygen deficiency, iron deficiency anemia, autoimmune haemolytic anaemia.

9. Назви хвороб або патологічних станів як наслідок втручання лікаря або медикаментозного лікування: Iatrogenic diseases and injuries – хвороби (в т.ч. інфекційні) та травми, що виникли в результаті втручання лікаря.

Проведене дослідження категорії причинно-наслідкових відносин у термінології на позначення хвороб тварин дозволяє зробити висновок: терміни, що репрезентують категорію причини, є найбільш затребуваними як в медичній, так і ветеринарній термінології з погляду теорії патології, оскільки в них знаходить своє мовне вираження етіологія захворювання, яка вважається одним з найважливіших концептів медицини.

Однією з самих складних категорій в концептуальному і мовному аспектах вважається категорія ознаки. Це можна пояснити численністю форм прояву патологічних процесів, еволюцією медичних знань, що відбивається в семантиці термінів, і відносною суб'єктивністю людського мислення, здатного створювати визначення наукових концептів на основі різних аналогій і особистих асоціацій. У міжнародній класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям, знаходить своє відображення ряд універсальних категоріальних ознак, а саме: просторові, каузальні, колірні та інші.

Для досліджуваної термінології характерне маркування хвороби структурними елементами атрибутивного словосполучення, яке має унікальну здатність до розширення своїх меж через введення нових визначень, що відображають ознаки об'єкта дослідження, виявлені в процесі наукового пізнання. Так лексеми disease, sickness, illness, що відносяться до вербалізаторів концепту хвороба, за рахунок атрибутивної сполучуваності охоплюють широкий спектр квалітативних ознак. Мовна репрезентація категорії ознаки відбивається граматичними категоріями прикметника (communicable diseases; neonatal diseases; notifiable diseases;

vestibular diseases), дієприкметника (inherited disease) та іменника (May sickness; travel sickness; Lyme disease; storage disease).

У термінів на позначення хвороб тварин категорія часу має особливу прагматичну значущість, пов'язану з вказівкою на специфіку протікання хвороби, її тривалість, характер, вікові особливості тощо. Виявлення тимчасових відтінків у значенні термінів дозволило виокремити ознаки, що характеризують категорію часу.

1. Тривалість. Характеризується трьома типами тимчасових відтінків:

а) короткочасний період (attack, shock, fainting); б) довготривалий період (chronic (від. гр. chronikos – довготривалий) – тривалий, затяжний; latent infection – дуже тривала, нерідко довічна інфекція без клінічного вияву і з маркерами, що важко визначаються [3, с. 28]; slow infections – група хвороб, відмінними ознаками яких є інкубаційний період від декількох місяців до декількох років; тривалий клінічний перебіг; ураження одного виду господаря, переважно ураження однієї системи органів, летальний результат) [3, с. 49];

в) період протікання стадії хвороби (incubation period (від лат. Incubo – покоїтися) – прихований, латентний період, проміжок часу протягом заразної хвороби від моменту зараження тварини до появи перших клінічних ознак захворювання [3, с. 47]; prodromal stage – стадія хвороби, яка починає демонструвати ознаки, що передують початку захворювання [3, с. 53];

2. Послідовність подій (процесів, явищ). Neonatal diseases – хвороби, що виникають протягом декількох днів після народження [3, с. 36]. Близьке за значенням поняття – postnatal diseases – хвороби, що виникають в період після народження [3, с. 36]. Congenital diseases – хвороби, які починаються у внутрішньоутробний період, а виявляються при/або після народження [3, с. 37].

3. Повторюваність в часі. Persistent infection – інфекція, що повторюються, epidemic period – проміжок часу після згасання або ліквідації епізоотії до нового підйому захворюваності на тій же території, протягом якого не спостерігалося клінічно очевидних або типових випадків заразної хвороби [3, с. 31].

4. Співвіднесеність з майбутнім або минулим часом. Infectious period – проміжок часу, протягом якого інфікована тварина (людина) здатна передати збудника іншому сприйнятливому організму і (або) переносникові [3, с. 16].

5. Первинність - вторинність. Primary case; secondary infection – вторинна ендогенна інфекція, яка виникає внаслідок зниження резистентності організму при первинній, основній інфекції і протікає як її наслідок [3, с. 61]; reinfection – повторне захворювання, що виникає внаслідок нового зараження тим же патогенним мікробом після перенесеної інфекції і звільнення організму тварини від дії збудника [3, с. 58].

Категорія часу є однією з категорій, що грають важливу роль, як в народженні наукового концепту, так і в формуванні найменування, яке його відображає.

Висновки. Аналіз термінів досліджуваної термінології в англійській мові показав, що хвороби тварин структуруються у свідомості фахівця за категоріями «простору», «об'єкта», «каузальності», «ознаки», «кількості», «часу». За допомогою виділення гносеологічних категорій, що беруть участь в процесі пізнання об'єктів ветеринарної медицини та патологічних явищ, встановлюються концептуальні ознаки кожної категорії і банк термінологічних засобів для їх відображення.

Список використаних джерел

1. Бекишева Е. В. *Формы языковой репрезентации гносеологических категорий в клинической терминологии*. (Автореф. дис. ... д-ра филол. Наук). Москва. 2007. 50 с.

2. Кубрякова Е. С. Лингвистическая сущность номинации: когнитивно-семиотические характеристики. *Słowo. Tekst. Czas VII. Новые средства языковой номинации в новой Европе*. Szczecin : Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Szczecińskiego. 2004. №7. С. 15–20.

3. Недосєков В. В. Словник епізоотологічних термінів. Київ : ВАТ "Рябина". 2014. 90 с.

4. Новодранова В. Ф. Способы выражения категории пространства в медицинской терминологии: к юбилею ученого: сб. науч. тр. Москва : Изд-во МГПУ. 1997. С. 83-86.

5. Орлов, Ф. М. *Словарь ветеринарних клинических терминов*. Москва: Россельхозиздат. 2018. 367 с.

References

1. Bekysheva, E. V. (2007). Formy yazykovoi reprezentatsyy hnoseolohycheskykh katehoryi v klynycheskoi termynolohyy. [Forms of language representation of gnoseologica categories in clinical terminology]. (Avtoref. Dys. D-Ra Fylol. Nauk). Moscow : Moskovskiy gosudarstvennyi lingvisticheski universitet. 50.

2. Kubriakova, E. S. (2004). Lynhvystycheskaia sushchnost nomynatsyy: kohnytyvno-semyotycheskye kharakterystyky. [Linguistic essence of nomination: cognitive and semiotic characteristics]. Słowo. Tekst. Czas VII. Novye sredstva yazykovoi nomynatsyy v novoi Evrope. Szczecin : Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Szczecińskiego. 7. 15–20.

3. Nedosiekov, V. V. (2014). Slovnyk epizootolohichnykh terminiv. [Dictionary of epizootic terms]. Kyiv : VAT "Riabyna". 90.

4. Novodranova, V. F. (1997). Sposoby vyrazhenyia katehoryy prostranstva v medytsynskoi termynolohyy. [Means of the category of space phrasing in medical terminology]. Moscow : MHPU. 83-86.

5. Orlov, F. M. (2018). Slovar veterynarnykh klynycheskykh termynov. [Dictionary of veterinary clinical terms]. Moscow : Rosselkhozyzdat. 367.

CONCEPTUAL CATEGORIES IN THE ENGLISH TERMS TO DENOTE ANIMAL DISEASES

Yu. H. Rozhkov

Abstract. *The article deals with the conceptual categorization problem and its reflection in the English terms to denote animal diseases. Analysis of the terms of terminology under study showed that animal diseases are structured in the subconscious by the categories of "space", "object", "causation", "feature", "quantity", "time". By singling out conceptual categories which participate in the process of perception of veterinary medicine and pathology objects, conceptual features of every category and bank of terminological means for categorical characteristics of scientific concepts are established.*

The purpose of the article *is to identify and study cases of categorization specific for the terms to denote animal diseases in the English language and to determine a set of language tools for expressing the categorical characteristics of scientific concepts.*

Results. *Determining categories of the terminology under study allows understanding correlation between linguistic and cognitive structures, since the form and content of the term include information concerning the mechanism of the nomination process. These psychological and cognitive processes are verbalized in the term. In the English terminology to denote animal diseases the category of time has a unique pragmatic meaning, which specifies the symptoms of disease, duration of disease, character, age specifics etc. Finding temporal shades in the meaning of the terms allowed singling out the features which characterize the category of time.*

Studying the categorization helped understand the connections which exist between things verbalized in the scientific language and things hidden from observation which occurs in the depth of researcher's subconscious.

Keywords: *term, terminology, animal diseases, conceptual categories, categorical characteristics, concept.*

© Ю. Г. Рожков